

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

ВИПУСК 33

Рівне – 2021

УДК 94(477) + 94 (100)
А 43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 33. Рівне: РДГУ, 2021. 256 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор
(м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова,
Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор
(м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

*Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 10 від 25 листопада 2021 р.*

***Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р***

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://fipmv.rv.ua/>

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМСЬКОГО ХАНСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII–XVIII СТОЛІТТЯХ

Станіслав Мамчур

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, Рівне, вул. Пластова, 31

e-mail: mamcurstas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2576-9867>

Валентина Добровичинська

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, Рівне, вул. Пластова, 31

e-mail: dobrochynskav@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6625-5108>

У статті проаналізовано розвиток економічного сектору Кримського ханства. Підкреслено особливості економічного життя кримськотатарського населення. Висвітлено роль традиційної для татар грабіжницької манери господарювання та поступової її переорієнтації на землеробство та скотарство. Увагу приділено розвитку ремісництва та промислів.

Ключові слова: Кримське ханство, татари, економіка, скотарство, землеробство, ремесло, торгівля.

Mamchur S. ECONOMY OF THE CRIMEAN KHANATE IN THE SECOND HALF OF XVII AND XVIII CENTURIES. QUALIFIED SCIENTIFIC ARTICLE OF THE MANUSCRIPT'S RIGHTS

Based on published sources, analyzed the economic development of the Crimean Khanate in the second half of XVII–XVIII centuries, in the scientific article. Was ensured the role of the main for the Khanate spectrum of economy which the viability of the Crimean Tatar state. The author indicates special attention to the nomadic manner of mastering the Tatars, while emphasizing the indispensability of robbery campaigns on neighboring lands and the importance of the slave trade.

Analyzed other, although secondary, but no less important components of the economic life of Tatar humanity. Quite important in the article is given to fisheries, namely: salt extraction which has become especially widespread in the Northern Black Sea Region; production of leather products; production and decoration of weapons which in turn glorified Tatar gunsmiths far beyond their homeland. A significant place was played by trade, where common goods were in addition to the above, both handicrafts and decorations made of non-ferrous metals. Also, the author

emphasizes a rather significant transformation of the economy of the Crimean Khanate in the early XVIII century.

Thus, the scientific article presents a comprehensive description of the economy of the Crimean Khanate and analyzes its development and transformation in accordance with the new challenges of everyday life.

Key words: Crimean Khanate, economy, trade, robbery, crafts, crafts.

Становлення та розвиток Кримського ханства був складним і багатограним процесом. Особливо на цьому тлі виділяється його економічне становище, яке зазнало суттєвих змін – від майже виключно грабіжницького способу існування до значного прогресу в землеробській культурі. Проблема економічного розвитку Кримського ханства є однією із найменш досліджених проблем в історії України та потребує ґрунтовного аналізу. Кримське ханство та українські землі протягом століть були найближчими сусідами, зокрема тісний зв'язок відбувався саме в економічному плані.

Від стародавніх часів Південна Україна лишалася ареалом розселення різних кочових народів. Кримське ханство – кримсько-татарська держава, що існувала впродовж 1449–1783 на землях Кримського півострова, пониззя Дніпра, Приазов'я та Прикубання. Ногайці були останніми кочовиками напередодні української колонізації та інтеграції регіону в єдиний етнокультурний простір України. Напрацьовані ними соціокультурні уклади вплинули на формування традиційної культури українців Півдня і, зокрема, Середнього Придніпров'я – регіону, пов'язаному із запорозьким козацтвом, що перебувало в тісному контакті з тюркомовним світом.

Кримське ханство не було сильним державним організмом. З одного боку, централізовані тенденції в політиці ханів завжди зустрічали опір кримської знаті, причому в цій боротьбі і хан, і знать шукали допомоги у сусідів. З іншого боку, і це головне, економіка Кримського ханства була заснована на екстенсивних формах господарювання – на кочовому скотарстві та примітивному землеробстві, які не забезпечували потреби населення. Замість того, щоб розвивати власні виробничі сили, кримські феодали здійснювали набіги на сусідні землі, і, перш за все, на Україну [7].

Грабіжницькі походи на українські землі кримські хани розпочали здійснювати у другій половині XV ст. Саме напади та грабунки і становили основу татарської економіки. Перший такий великий похід відбувся у 1482 р., внаслідок якого було зруйновано значну кількість міст Правобережної України. Під час набігів татари захоплювали багато полонених, яких згодом продавали на невольницьких ринках Криму, або перетворювали на рабів. Намагаючись уникнути спустошення українських земель, які входили до складу Речі Посполитої, королівський уряд намагався припинити напади татарських орд шляхом сплати данини. Але це не приносило

очікуваних результатів. Так, лише впродовж другої пол. XV ст. – першої пол. XVI ст. відбулося близько 100 татарських набігів на Україну. Ще одна значна хвиля – 1620–1630-ті роки. А найбільш трагічними стали турецько-татарські напади під час Руїни (1663–1687 рр.), коли була спустошена вся Правобережна Україна між Дніпром і Дністром. Останній напад відбувся взимку 1768–1769 р. під проводом хана Крим Герея у зв'язку з початком російсько-турецької війни 1768–1774 рр. [1, с. 125].

Проблема людоловства, полювання за «ясиром» завжди була особливою темою для наукових дискусій істориків. Тема татарської неволі суттєво обтяжує спільну українсько-татарську історичну спадщину. Проте, описуючи вказане питання у світлі українсько-татарських відносин, важливо не забувати, що торгівлю рабами в Криму започаткувала влада грецьких та римських колоній; звичним явищем це було і в монгольську пору, а османські правителі лише заохочували цей промисел, і Порта була найкращим джерелом збуту живого товару. Кафа в усі часи і за всіх господарів була центральним ринком рабів, і за ханату тут теж продавалися і купувалися сотні тисяч невольників і невольниць для яничарського війська, для галерних робіт, для служби при палацах і для перебування у сералях. Те, що Крим жив винятково завдяки работоргівлі, – це, звісно, тенденційне перебільшення, воно з легкістю спростовується документами того часу.

На цих землях було добре розвинуте сільське господарство: фруктове садівництво, виноградарство, бджільництво, шовківництво, конярство. Процвітали й народні промисли: кожум'яцтво, виробництво зброї (з прикрасами) та ін.

Різноманітність природних умов Криму й типів господарювання в ньому дозволяло вирощувати та виробляти все необхідне на місці, та навіть мати надлишки для обміну між регіонами Криму та торгівлі з Туреччиною. Скотарі кримських степів виробляли на продаж шкіру, вовну, а жителі передгір'їв – фрукти та мед. У горах рубали для турецького флоту та безлічі інших потреб будівельний ліс і випалювали деревне вугілля, на Сиваші видобували незліченну кількість солі, з Азова тоннами везли в'ялену рибу, в передгір'ях викопували блакитну глину, кефекіліт, яку в Криму та в усій Туреччині використовували як мило в лазнях і для промислової обробки вовни [2].

Варто відзначити, що ще за часів Золотої Орди серед її населення була присутня землеробська діяльність, проте, цей процес контролювався державою. Наприклад, посіви робили тоді, коли про це повідомляли спеціально уповноважені люди, які і вказували в який день, де і що потрібно сіяти [4, с. 88].

У причорноморських материкових володіннях ханства займалися вирощуванням проса та ячменю, причому до XVIII ст. масштаби виробництва стали такі, що Крим цим зерном зміг забезпечувати Стамбул. При ханському дворі навіть стали замислюватися про спорудження портів на Нижньому Дніпрі для більш зручного відвантаження цієї маси вантажів, а на Дністрі будували спеціальні зерносховища. Примітно, що в середині XVIII ст. французькі торговці

ззначали, що вельми прибутковим видом торгівлі в Криму могло б стати постачання туди сільськогосподарських знарядь, отож зросла потреба в такому виді обладнання, яке наближалася до промислового рівня [5].

Одне з ранніх свідчень щодо «татар» Перекопської орди, подане М. Меховським, фіксує наявність у них землеробства: «Деякі з них розорюють і засівають просом одну або дві смуги [землі] довжиною в три-чотири югери та більше. З проса вони готують їжу і баїрам, тобто тісто. У них немає пшениці, немає й ніяких овочів... П'ють воду, молоко й пиво, зварене з проса ... [яке] вони звуть буза». У М. Броневського також зазначено наявність зимівників та землеробства в Очаківському степу: «смугу землі вкрито нивами, луками й татарськими житлами..., їх зроблено з тонких дерев, обмазано мулякою, грязюкою або кізяком, і вкрито очеретом». Ці «татари» зазвичай виходили на кочування у квітні, а поверталися для збирання хліба наприкінці літа, де й залишалися на зимівлю. Броневський зауважив, що сучасні йому «татари» відрізняються від «давніх» тим, що «багато з них оброблюють поля і часто збирають сіно». На початку XVII ст. відмінність господарських укладів кримських татар і ногайців стала більш виразною. У свідченні Жана де Люка зазначено, що «перекопські татари» мало споживають хліба, але їдять багато м'яса, особливо конини. Для обробки землі використовували рабів. Цейсамовидець зазначив, що у Криму взагалі хліб дуже дешевий, бо виробляють його у значно більшій кількості, ніж споживають. Ногайці вирізнялися тим, що зовсім не займалися землеробством, а невелика частка проса, яку вони споживали, отримувалася у міновій торгівлі з черкесами. Ф. Ферран зазначив:

«Ногайці довго не живуть на одному місці. Довше вони залишаються там, де засівають поля, але по закінченню жнив завжди перекочовують до інших місць». Однак при цьому наголошено, що «у ногайців немає ані хліба, ані вина, ні солі, ні масла, ні пряностей. Просо і молоко становить їх звичайну їжу» [5, с. 88].

Османський письменник і мандрівник Е. Челебі в своїй «Книзі мандрів» склав докладний перелік того, що вирощували кримські скотарі: «Ми десять днів подорожували та оглядали ці прекрасні місця. Чабани цих стад пригощали нас Бог знає якою кількістю смачної баранини, меду, вершкового масла, каймаку, кулемезу, хошмуруму, агизу, катику, сиру тільме, кесмеку, сироватки, різних сирів і прекрасного молока» [4].

З початком XVIII ст. в економіці кримських татар і причорноморських ногайців відбуваються важливі трансформації, зумовлені унормуванням відносин і стабілізацією кордонів Османської імперії та Кримського ханства з Росією і Річчю Посполитою [4, с. 88–89]. На 1700 р. Московія припинила платити свою щорічну данину Кримському ханату, а подальші її військові перемоги та відповідні міжнародні угоди поклали край постачанню рабів на його територію. Всі ці фактори призвели до занепаду торгівлі рабами, на якій трималася тогочасна економіка Криму [6, с. 55].

Скорочення частоти і масштабності набігів призвело до згорання обсягів работоргівлі. Стабілізація кордонів спричинила нову економічну ситуацію й орговельну кон'юнктуру,

помітно підвищився рівень безпеки на степовому порубіжжі. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для розвитку землеробського господарства як серед осілого населення Криму, так і кочових ногайців. Використання обмежених пасовищних ресурсів причорноморських степів при усталених формах кочівницької економіки не дозволяло збільшувати поголів'я худоби, доводити чисельність стад до обсягів природних потреб, що існували у великих кочівницьких колективів. Упродовж XVI–XVII ст. збільшення кількості кочового населення Північного Причорномор'я забезпечувалось за рахунок систематичної дистанційної експлуатації землеробських суспільств (набіги, данина). На початку XVIII ст. населення Кримського ханства позбавляється такого ресурсу. Пошук нових додаткових ресурсів спрямовується в напрямку певної інтенсифікації скотарства і збільшення питомої ваги землеробства. У нових економічних умовах більшою мірою, ніж при традиційних формах ведення кочівницького господарства практикується сінокосіння, використання загінного способу випасу худоби і будівництво зимівників з прилаштованими для худоби приміщеннями. Набуває широкого вжитку сільськогосподарський реманент, призначений для землеробства. У середині XVIII ст. помітно зростають обсяги землеробства і в причорноморських ногайців [5, с. 88–89].

Не оминали увагою розвиток кримськотатарського землеробства й сучасники подій. Дортеллі Д'Асколлі, перебуваючи досить довго в Криму на початку XVII ст., переважно в Кафі, згадував «близько понад [цим] містом пагорби щільно заставлені млинами». Такий переробний комплекс продуктів рільництва навряд чи був потрібен кочовикам. Не дивно, що й Гійом де Боплан у середині XVII ст. стверджував: «Татари, що проживають у містах, більше цивілізовані: випікають хліб, подібний до нашого, улюбленим їхнім напоєм є брага, яку готують з вареного проса». Як традиційне землеробське населення, кримських татар характеризує у XVIII ст. і Тунманн. Дивуючись тому, що татари не «грубий, брудний, розбійний народ, як колись описували [його] такими брудними фарбами», німецький дослідник натомість зауважує: «Вони живуть усі, за винятком деяких ногайців..., осіло, в будинках... і містах. Вони займаються хліборобством, виноградарством і садівництвом...». Стосовно розвитку землеробства, той таки Тунманн висловлюється далі ще чіткіше:

«Кримчаки культивують... майже всі сорти хлібу, головним же чином пшеницю, ячмінь і просо, особливо великонасіневе, червоне й жовте, а також трішки жита, вівсу, тарі й чечевиці... Вони харчуються хлібом – як пшеничним, так і просяним, просяною кашею, рисом і фініками...».

Також варто відзначити, що значного розвитку в Кримському ханстві набуло видобування солі. Кримські соляні промисли, відомі з часів раннього середньовіччя, були одним із найважливіших джерел фінансового благополуччя Кримського ханства. Сіль, що там видобувалася, забезпечувала як саму Османську імперію, так і йшла на експорт в сусідні країни. Основними місцями видобутку були солоні озера в районі Сак, Перекопу і Феодосії.

Серед товарів, які користувалися попитом на європейських ринках, варто відзначити також і тютюн. Підйом тютюнової промисловості припадає на XVII ст., коли мода на

тютюнопаління поширилася всією Європою. Сприятливі кліматичні умови дозволяли вирощувати в Криму популярні сорти тютюну, високо цінованого у королівських дворах і в палацах стамбульських вельмож [8].

Як у Середні віки, так і в Новий час, у зв'язку із збільшенням купівельної спроможності населення та споживчого попиту, основу міського населення Кримського ханства склали ремісники. Цей значний прошарок суспільства користувався широкими правами і привілеями, і в сприятливих умовах створюваних владою розвивався і процвітав. Ремесло було шановним заняттям і давало хороший дохід. Особливою пошаною користувалися люди з високим рівнем професійної підготовки. Протягом століть поглиблюється спеціалізація майстерності, розширюється асортимент виробів, удосконалюється реміснича техніка, залишаючись як і раніше ручною [3]. В Криму здавна існував цех ткачів. Засновником цеха вважався Абдулл Тайяр. Тканину виготовляли із шовку, шерсті, льону на дерев'яних станках. Рушники та одяг прикрашали візерунками, кожен з яких щось символізував [4, с. 333].

У XV–XVII століттях національна реміснича індустрія Кримського ханства досягла піку свого розвитку. Вона спиралася на низку традиційних цехових статутів, визнаних повсюдно. Ремісники були професіоналами своєї справи, і їх було чимало. Користуючись своїм привілейованим становищем, вони оселилися на центральних вулицях кримських міст. Як правило, ремісники однієї артілі займали певний квартал, тут же поруч із будинком знаходилися їхні лавки та майстерні. Отже, деякі види товару виготовлялися буквально на очах покупців. Більшість ремісничих корпорацій склалися з тисяч майстрових та учнів. Вони задовольняли попит як кримського населення, так і іноземного, вивозячи на ринки та ярмарки сусідніх країн свою продукцію на солідні суми. Така промисловість, як самостійна сфера економіки, цілком задовольняла попит населення і за рахунок стабільних податків приносила до державної скарбниці значний дохід. У містах особливо швидко зростала кількість тих ремісників, чії вироби мали попит. Так одним із найстародавніших і найважливіших видів кримського ремесла, було виробництво та вироблення шкір та хутра. Цей товар зберігав високу конкурентоспроможність протягом тривалого періоду. По-перше, у Криму були необхідні препарати та інгредієнти для вироблення шкір, виготовлені з місцевої сировини. А по-друге, розвинене тваринництво як джерело сировини [3].

До XVIII століття в Криму стали з'являтися ремісничі мануфактури, які, окрім найрізноманітніших товарів для внутрішнього споживання, почали випускати дещо й для експорту – як, наприклад, багато прикрашені крем'яні рушници та ножі [4].

Шкіряні ж вироби набули великого поширення, зокрема кримська шкіра за свою якість та відмінний вид цінувалася і користувалася великою популярністю серед галантерейників, шевців, майстрів з виготовлення сидел та інших шкіряних виробів, як в Османській імперії, так і в країнах Європи. Далеко за межами ханства славився вичинка бахчисарайського сап'яну – високоякісної

тонкої шкіри, пофарбованої в різні кольори. Примітно, що забарвлення в червоний колір вважалося кращим і складало місцевий секрет, що передається з покоління до покоління. Основна частина шкіри, найдорожча і якісна, використовувалася у потребах ханства. З неї шили одяг, взуття та інше. Крім самого Бахчисараю, один із найкращих ринків шкіри був у Карасубазарі.

Мало місце в ханстві і стародавнє коріння ливарну та ковальська майстерність. Примітно, що цей вид ремесла був поширений повсюдно. Він мав лише три великі центри, один з яких знаходився в селі Чоюнджі. Звідти продукція розходила по всій країні і навіть за її межами. Залізну руду для виробів видобували на Чатиргаді, з неї місцеві майстри – текмеджилери виготовляли залізні казани всіх розмірів. Примітними були величезні казани, призначені для приготування їжі відразу на ціле село чи загін воїнів.

Обробкою кольорових металів займалися мідники – бакирджилер. Основною її технікою було карбування. З латуні, як більш ошатного сплаву, ніж чиста мідь, робили ритуальний посуд та люстри для мечетей. З латунних та залізних деталей збирали кавомолки – дегермен. З мідних майстерень виходили ошатні кумани, гугуми, джезве, посуд та інше при виготовленні яких карбувальники широко використовували червону мідь. Як правило, по сусідству з мідними майстернями розміщувалися лудильники – калайджі, саме вони обов'язково лудили зсередини і зовні кухонне начиння, доводячи її до досконалості.

У столиці століттями існував цех вишивальників – козаки, який вважався одним із найстатутніших серед ремісничих цехів. Замовлення надходили як від простих городян, і від духовенства, бейської знаті і з ханського палацу. Вишивкою кольоровими нитками та золотом прикрашалися не лише ханські та дворянські одяги, а й подушки, футляри для Корану і навіть кінські чепраки. Багато розшивалися чоловічі пояси, предмети жіночого убору та багато іншого. Звичайно, вишивкою займалися не тільки в цехах. Цьому мистецтву віддавали, чи не весь вільний час кримськотатарські жінки всіх станів. Розквіт мистецтва кримськотатарської вишивки відноситься до XVI–XVII століть [3].

Таким чином, аналізуючи економічний розвиток Кримського ханства, слід враховувати й специфіку етносоціальної структури цієї держави, з її міцним напівкочовим конгломератом, який на півночі становили ногайці. Економіка Кримського ханства базувалася не тільки на військовій справі, але й на звичних для нас галузях, зокрема землеробстві та промислах, які з часом все більше укорінювалися серед татар. Хоча й для останніх, традиції рільництва завжди не були зовсім чужими. Ці обставини мали благополучні наслідки для сусідніх держав, оскільки розвиток землеробства в Криму значно зменшував і динаміку татарських набігів на сусідні країни.

Джерела та література

1. Абдулаева, Г. Ремесленные производства в Крымском ханстве [Електронний ресурс]: режим доступу: URL: <https://avdet.org/2012/05/28/remeslennye-proizvodstva-v-krymskom-hanstve/>

2. Брицький, П. Україна та Крим: зв'язок в контексті історичних подій[Електронний ресурс]: Режим доступу: URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/naukova-dumka/768/>
3. Громенко, С. Гайворонський О. Кримське ханство. Економіка [Електронний ресурс]: Режим доступу URL: <https://ua.krymr.com/a/istoriia-krymu-ekonomika-krymske-khanstvo/29427826.html>
4. Дюличев В.П. Крым. История в очерках. Симферополь: «Рубин», ЧП Бинькин. 2008. 496 с.
5. Івангородський К. Землеробська культура Кримського ханства в XV–XVII ст. *Чорноморський літопис*. Спеціалізований журнал. 2012. № 5. С. 16–22.
6. Магочій, П.-Р. Крим: наша благословенна земля[Текст]/ Павло-Роберт Магочій; карти П.-Р. Магочія; пер. з англ. : О. Сидорчука та Н. Кушко. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2014. 160 с.
7. Соціально-економічний розвиток Кримського ханства. Джемаат. Бейликі URL: <http://um.co.ua/6/6-11/6-114313.html>
8. Чорна, К. П. Еволюція державного управління у Кримському ханаті. *Державне управління: удосконалення та розвиток*: електронний журнал. 2018. С. 2–7.

References

1. Abdulaeva, H. Remeslennye proyzvodstva v Krymskom khanstve [Elektronnyi resurs]: rezhym dostupu: URL: <https://avdet.org/2012/05/28/remeslennye-proizvodstva-v-krymskom-hanstve/>
2. Brytskyi, P. Ukraina ta Krym: zviazok v konteksti istorychnykh podii[Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/naukova-dumka/768/>
3. Hromenko, S. Haivoronskyi O. Krymske khanstvo. Ekonomika [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu URL: <https://ua.krymr.com/a/istoriia-krymu-ekonomika-krymske-khanstvo/29427826.html>
4. Diulychev V.P. Krym. Ystoryia v ocherkakh. Symferopol: «Rubyn», ChP Bynkyn. 2008. 496 s.
5. Ivanhorodskyi K. Zemlerobska kultura Krymskoho khanstva v XV–XVII st. Chornomorskyi litopys. Spetsializovanyi zhurnal. 2012. № 5. S.16–22.
6. Magochii, P.-R. Krym: nasha blahoslovenna zemlia[Tekst]/ Pavlo-Robert Magochii; karty P.-R. Magochiia; per. z anhl. : O. Sydorhuka ta N. Kushko. Uzhhorod : Vyd-vo V. Padiaka, 2014. 160 s.
7. Sotsialno-ekonomichni rozvytok Krymskoho khanstva. Dzhemaat. Beilyki URL: <http://um.co.ua/6/6-11/6-114313.html>
8. Chorna, K.P. Evoliutsiia derzhavnoho upravlinnia u Krymskomu khanati. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok: elektronnyi zhurnal. 2018. S. 2–7.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Микола Федоришин

ПІВДЕННО-СХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА У
СЕРЕДИНІ XII СТОЛІТТЯ 3

Грина Максимчук

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ ЯК РОЗРОБНИК НОВИХ ПРОГРЕСИВНИХ КОНЦЕПЦІЙ
РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА 11

Андрій Комар-Маліновський

ТРАДИЦІЇ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
ЗАКЛАДЕНІ ПЕТРОМ МОГИЛОЮ 15

Станіслав Мамчур, Валентина Доброчинська

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМСЬКОГО ХАНСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XVII – XVIII СТОЛІТТЯХ 23

Христина Головата, Валентина Доброчинська

ТРАГІЗМ НАУКОВОЇ ДОЛІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО (1871–1942 РР.) 31

Марта Боярчук

ЛЮДИНА В СВІТОГЛЯДІ Й ІДЕОЛОГІЇ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА
(ІВАНА ОГІЄНКА) 39

Софія Муштук

ЗМІНА СТАТУСУ І ВНУТРІШНІЙ УСТРІЙ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ 47

Вікторія Ішук

ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНСЬКОГО ВОСВОДСТВА
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ 52

Руслан Сіромський

«ОБЕРЕГТИ ВІД НЕБАЖАНИХ КОНТАКТІВ»:
ПОВОЄННІ ПОЇЗДКИ ПЕТРА КРАВЧУКА В ЗАХІДНІ ОБЛАСТІ УРСР 65

Богдан Олешко, Віталій Півоварчук

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ
50-Х – 60-Х РР. 73

Дмитро Малезик

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСРВ
1960-ТІ – НА ПОЧАТКУ 1980-Х РР. 79

Максим Залужний

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БОЛОХІВСЬКОГО ГОРОДИЩА НА ТЕРИТОРІЇ
ЗАМКУ У СТАРОКОСТЯНТИНОВІ 87

РОЗДІЛ II. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Наталія Плюта, Аліна Корольова

МОНУМЕНТАЛЬНІ КОРАБЕЛЬНІ ПОХОВАННЯ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
НА ПРИКЛАДІ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НОРВЕГІЇ 91

Аліна Хведас, Олена Ворон

СХИЗМА 1054 РОКУ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ
ВІДНОСИН СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ 99

Тетяна Печоха, Олена Ворон

ФЕНОМЕН «ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ» ТА ЙОГО ВИЯВИ У
СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ 108

Мар'яна Кобзар, Оксана Ворон

НАУКОВА ПРАКТИКА МІСІОНЕРІВ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ В АЗІЇ XVI–XVIII СТОЛІТТЯХ . 118

Валентин Константинов

МОЛДАВСКОЕ КНЯЖЕСТВО В НАЧАЛЕ 20-ГОДОВ XVII ВЕКА И ПОСОЛЬСТВО В
ИСТАМБУЛ КШИШТОФА ЗБАРАСКОГО 127

Вячеслав Ціватий

ДИПЛОМАТІЯ, ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І КУЛЬТУРА КОМУНІКАЦІЇ ВРАНЬОМОДЕРНІЙ
ЄВРОПІ: СПЕЦИФІКА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПРОФЕСІЙНІ ПРАКТИКИ ТА
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ ІТАЛІЇ 137

Світлана Свінцицька, Олена Ворон

РАСОВА СЕГРЕГАЦІЯ В СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ 149

Андрій Богданович

БОРІТЬБА САМОДЕРЖАВ'Я З ТОЛЬСТВОМ У БІЛОРУСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ У
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 161

Боголейша Светлана

ВЛИЯНИЕ ИДЕОЛОГИИ КРАЯ НА РАЗВИТИЕ БЕЛОРУССКОГО И ЛИТОВСКОГО
НАЦИОНАЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА 169

Александр Кукса

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТЕХНІЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СТЕНАХ
НАРОДНЫХ УНИВЕРСИТЕТОВ 178

Руслан Постоловський

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СРСР У 1953–1964 РОКАХ 185

Степан Синяк

БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ І РОСІЙСЬКА ІНТЕРВЕНЦІЯ В УКРАЇНІ 196

Марина Климко

ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ 203

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Петрик Дмитро

ПРАЦІ РАДЯНОЛОГІВ ЯК ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР 209

Роман Михальчук

ГОЛОКОСТ В РІВНОМУ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ
ІСТОРИОГРАФІЇ: ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕФФРІ БЕРДЗА 217

Оксана Лепеш

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ ИСТОРИИ С ДРУГИМИ НАУКАМИ КАК
ОСНОВА СОВРЕМЕННЫХ ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ 224

Ольга Северова, Микола Жук

ЕТАПИ ПОШУКУ ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 232

Катерина Попова

ЦІНІСНІ ПОСИЛИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ
У «СИСТЕМІ КООРДИНАТ» ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ 239

Ліннік Юрій

ПРОБЛЕМА ЕВДЕМОНІЗМУ У ФІЛОСОФІЇ 246

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

ВИПУСК 33

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 0 1.12.2021 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Зам. № 247/1. Ум. друк. арк. 17,06.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 33. Рівне, 2021. 256 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2021